

ÇİNGİZ AYTMA TOV

GÜN VAR
ƏSRƏ
BƏRABƏR

Tərcüməçilər:
İshaq İbrahimov,
Mirzə Rəşad Orbey (Babayev)

QANUN NƏŞRİYYATI

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВ

**КЫЛЫМ
КАРЫТАР
БИР КҮН**

Boranlı stansiyasında yaşayan Yedigey dostunu dəfn etmək üçün yola çıxır və bu səfər zamanı keçmişlə bu gün arasında əlaqə qurulur. “Manqurt” motivi ilə yaddaşını itirmiş insan faciəsi göstərilir. İnsanın milli və mənəvi köklərdən qopmasının təhlükəsi açılır.

Roman, həm də kosmik xətlə zənginləşdirilərək bəşəriyyətin gələcəyi və insan məsuliyyəti kimi qlobal məsələləri əhatə edir. Əsərdə qəhrəmanın taleyi müasir dövrün sosial və mənəvi problemləri ilə paralel təqdim olunur və humanizm, xeyirxahlıq əsas ideya kimi önə çıxır.

“Gün var əsrə bərabər” (1980) romanı insan yaddaşı, zaman və mənəvi köklər mövzusunun əhatə edən çoxqatlı fəlsəfi əsərdir.

MÜƏLLİFDƏN

Bu məlum bir həqiqətdir ki, insan şəxsiyyətinin qiyməti onun əməyə münasibəti, zəhmətsevərliyi ilə ölçülür.

Bu baxımdan Yedigey Cangəldin (el-obada Boranlı Yedigey kimi tanınır) sözün əsl mənasında zəhmət adamıdır. Yedigey, necə deyərlər, dünyanın yükünü çiyində saxlayan adamlardandır. Mənim anlayışıma görə, o öz dövrünün adamıdır, öz dövrünə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Onun qiyməti də məhz elə bundadır ki, öz dövrünün oğludur.

Romanda qarşıya qoyulan problemlərə bu keçmiş cəbhəçi, hazırda dəmiryol fəhləsi olan şəxsin tale prizmasından baxmağa, bu problemləri onun anlayışı, onun gözü ilə həll etməyə çalışmışam. O məhz bu keyfiyyətlərinə görə də mənə vacib olmuşdur. Mən bu işi öz anlayışım səviyyəsində həll etməyə çalışmışam. Boranlı Yedigey obrazına olan münasibət – mənim sosializm realizminə olan münasibətim, onun əsas prinsiplərindən biri olan zəhmət adamının öyrənilməsinə olan münasibətim, yəni mənim əsas münasibətimdir. Zəhmət adamının öyrənilməsi, onun mənəvi aləmi ədəbiyyatın qarşısında duran bir nömrəli problem olub, hazırda da problem olaraq qalır.

Onu da qeyd etməliyəm ki, “zəhmət adamı” deyəndə mən bu anlayışı “təbiətən sadə adam”, yalnız can-başla yer şumladığı və ya mal-qara otardığı üçün mütləqləşdirmək fikrindən uzağam. Məncə, əbədi və dəyişkən həyatla üz-üzə gələn zəhmət adamının nə dərəcədə şəxsiyyət olması, mənəvi aləminin nə dərəcədə zənginliyi dövrünün əsas xüsusiyyətlərinin onda nə dərəcədə cəmləşdiyi ilə ölçülməlidir. Elə buna görə də Boranlı Yedigeyi müasir dünyadakı mövcud qayda-qanun və məni həyəcanlandıran problemlərin mərkəzinə çəkməyə cəhd göstərmişəm.

Boranlı Yedigey təkcə öz təbiətinə və məşğuliyyət tərzinə görə zəhmət adamı olaraq qalmır. O, ruhən zəhmətkeşdir. Ruhən zəhmətkeş adam isə həmişə düşünür, özünə suallar verir. Elələri də var ki, belə suallara həmişə hazır cavabları olur. Buna görə də onlar bir iş görəndə, hətta bu işi keyfiyyətlə görəndə belə, cəndədi işləyir, ancaq istehlakçılıq məqsədi ilə yaşayırlar.

Qəlbən zəhmətsevər adamları isə elə qardaşlığa bənzər bir hiss birləşdirir – onlar həmişə bir-birini tapıb seçə bilir, bir-birini başa düşür, başa düşməyəndə də bunun səbəbi barədə düşünürlər. Dövrümüz onlara düşünmək üçün o qədər qida verir ki, indiyə qədər belə bir şeyin misli görünməmişdir. İnsan yaddaşının zənciri artıq Yer kürəsindən kosmosa qədər uzanır. Zənnimcə, XX əsrin sonunun ən faciəvi ziddiyyəti insan dühasının intəhasızlığı ilə imperializmin törətdiyi siyasi, ideoloji, irqi maneələr üzündən bu dühanın yaratdığı imkanları həyata keçirə bilməməyidir.

Bu gün kosmosa müntəzəm çıxmağa texniki imkanlar olduğu bir şəraitdə, bəşəriyyətin iqtisadi və ekoloji ehtiyacı bu imkanları qəti surətdə həyata tətbiq etməyi tələb etdiyi halda, xalqlar arasında düşmənçilik toxumu səpmək, insan zəkasının enerjisini sürətlə silahlanmaya doğru yönəltmək insana qarşı ən dəhşətli cinayətdir.

Bu gün ən progressiv fikir ancaq beynəlxalq gərginliyin azaldılması fikri ola bilər. Bu gün bundan daha məsul bir vəzifə yoxdur.

Bəşəriyyət sülh şəraitində yaşamağı öyrənə bilməsə, məhv olub gedəcək.

İnamsızlıq, şəkk-şübhə, zidd mövqe tutmaq əhvali-ruhiyyəsi bəşəriyyətin sakit və xoşbəxt həyatı üçün qorxulu təhlükələrdən biridir.

Adamlar bir-birilə yola gedə bilərlər, amma öz insanlıqlarını, ləyaqətlərini saxlamaq istəyirlərsə, heç vaxt eyni cür düşünə bilməzlər. Ta qədimlərdən bu günə kimi insanı fərdi keyfiyyətlərdən məhrum etmək imperiya, imperialistlər və hegemonçuluq iddiasında olanların məqsədi olmuşdur.

Keçmişini unudan adam dünyada öz yerini, mövqeyini təzədən müəyyən etmək zərurəti qarşısında qalır. Öz xalqının və başqa xalqların əldə etdiyi tarixi təcrübədən məhrum edilmiş adam tarixi perspektivdən kənar qalır, yalnız bu günün qayğısı ilə yaşamağa qabil olur.

Bu hadisələrin bir-biri ilə sıx əlaqədar olduğuna inanmaq üçün həyatın çox mürəkkəb dialektikasını Maonun “qırmızı kitabçası”ndakı sitatlar səviyyəsinə endirmiş “mədəni inqilabı”, çox qədim ənənələri olan bir xalqın indiki Çin rəhbərliyinin hegemonçuluq siyasəti fonunda cərəyan edən acınacaqlı taleyini xatırlamaq büsbütün kifayətdir. Nə qədər ziddiyyətli görünsə də, başqa hadisələr də bir-biri ilə sıx bağlıdır, o cümlədən, keçmişin inkar edilməsi və ya saxtalaşdırılması meylə, lovğa və müştəbeh şovinizmin öz ətrafında daimi “Çin səddi” çəkmək cəhdi də; belə ki, bir xalqın başqa xalqlar üzərindəki üstünlüyü mifini yalnız belə bir səddin arxasında “becərilib göyərtmək” mümkündür.

Mən bu əsərimdə də, əvvəllər olduğu kimi, yenə də həyatın, yaşayış tərzinin təcrübəsi kimi qiymətləndirilən keçmiş nəsillərdən bir miras qalmış miflərə, əfsanələrə isnad etmişəm. Bununla yanaşı, yazıçılıq təcrübəmdə ilk dəfə olaraq fantastik süjetə müraciət etmişəm. Lakin nə bu, nə də o biri mənim üçün əsas məqsəd daşıyır, bu ancaq təfəkkür metodu, real gerçəkliyi öyrənmə və yozum vasitəsidir.

Təbii haldır ki, Yer kürəsindən kənar sivilisasiyanın təsvirində tərəf-müqabillərin qarşılaşdığı epizodların heç bir real kökü, əsası yoxdur. Dünyanın heç yerində Sarı-Özək və Nevada kosmodromları yoxdur. Burada təsəvvür vasitəsilə təsvir olunmuş iki müxtəlif sistemli həyat təzi oyun forması kimi, şərti qəbul edilməlidir. Bütün “kosmik” əhvalatların təsvirindəki kəskinlik, vəziyyətlərin müqayisəsindəki paradoksal formadan istifadə etmək üsulu təkcə bir məqsəd güdür – Yer kürəsində yaşayan adamların gələcəkdə baş verə biləcək fəlakətinin potensial gücünü tam aydınlığı ilə təsvir etmək.

Bizim bu dünyada dəhşətli bir paradoks var: qədim Yunanıstanda Olimpiya oyunları zamanı müharibələr dayandırılırdı, bizim zəmanəmizdə isə bundan “soyuq müharibə” vasitəsi kimi istifadə edilir.

Fantastik uydurmanın əhəmiyyətinə gəlincə, bu barədə Dostoyevski öz vaxtında yazmışdır: “İncəsənətdə fantastikanın öz həddi və qaydası var. Fantastika real həqiqətlə elə təmasda olmalıdır ki, onu həqiqət kimi qəbul etmək olsun”. Dostoyevski, həqiqətdən də, fantastikadan istifadə etmək yolunu tam dəqiqliyi ilə ifadə etmişdir. Əslində, qədim yunanların mifləri də, Qoqolun, Bulqakovun və ya Markesin fantastik realizmi də, elə elmi fantastikanın özü də bir-birindən nə qədər fərqli olsa da, məhz gerçək

həyatla təmas etdiyi üçün inandırıcıdır. Fantastika gerçəkliyin müəyyən bir cəhətini sanki zərrəbin altında böyüdür, sonra da öz “oyun qaydası” əsasında onun seçilmiş cəhətlərinin inkişaf imkanlarını son həddinədək açmağa çalışaraq filosofcasına ümumiləşdirilmiş şəkildə göstərir.

Fantastika – həyatı yeni, gözlənilməz bir baxımla görə bilmək imkanı verən həyat metaforasıdır. Bizim əsrimizdə metaforalar bir də ona görə xüsusilə vacib olmuşdur ki, bunlar təkcə elmi-texniki nailiyyətlərimizin dünənki fantastika aləminə müdaxilə etdiyi üçün deyil, bəlkə də iqtisadi, siyasi, ideoloji, irqi ziddiyyətlərin didib-parçaladığı dünyamızın özünün fantastik olduğu üçün vacibdir.

Buna görə də istərdim ki, romandakı Sarı-Özək metaforaları Yer kürəmizin gələcək taleyi üçün onun necə məsul olduğunu zəhmət adamına bir daha xatırlatsın...

*Və bu kitab – mənim canım əvəzi,
Və bu söz ruhim mənim...*

Qriqor Narekasi
“Hüzn kitabı”, X əsr

I

Qupquru çökəklərdə, ot-ələfi quruyub dazı açılmış dikdirlərdə ov axtarmaq böyük səbir istəyirdi. Səhərdən axşamacan vurnuxan, yeraltı yuva sakinləri olan xırda heyvanların buraxdığı qarmaqarışlıq izlərin kələfini açanacan baş hərlənirdi, gah gücü gəldikcə sünbülqıranın yuvasını eşləyir, gah da saatlarla gözləməli olurdu ki, yağışın yuyub qazıdığı sivri daşın altında gizlənən balaca ərəbdovşanı oradan sıçrayıb çıxsın ki, bir anda onu qamarlasın; siçan ovuna çıxmış ac tülkü beləcə ov axtara-axtara uzaqdan yavaş-yavaş dəmir yoluna yaxınlaşırdı, çöl boyu uzanan köbərin üstündə paralel dəmir yol qaralırdı, o, tülkünü həm cəlb edir, eyni zamanda da ürkdürdü, onun üstü ilə ətrafı lərzəyə gətirərək gah bu yana, gah o yana partıltı-gurultuyla qatarlar gedir, özündən sonra da küləyin sovub yerə yaydığı tüstü, yanıq iyinə qarışmış başqa qıcıqlandırıcı qoxular qoyub gedirdi.

Axşamtərəfi tülkü teleqraf xətti yaxınlığındakı sıx, quru və hündür sirkan kolları bitmiş dayaz dərə kimi bir çökəkdə tünd-qırmızıya çalan bol toxum bağlamış kolların arasında boz-narınca kündə kimi yumrulanıb uzandı, qulaqlarını narahatlıqla tərpedə-tərpedə aşağıdan əsən yelin susuzluqdan canı çıxmış quru ot-